

تدوین و اعتباریابی پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی

حسن بوسلیکی^۱، محمد فرحوش^۲

چکیده

دیدگاه اخلاقی فرد در نحوه مواجهه با مسائل روزمره و همچنین نحوه استدلال اخلاقی او نقش بسزایی دارد. در جهت ارزیابی دیدگاه اخلاقی افراد، تدوین پرسش‌نامه ضروری بود. هدف این پژوهش تدوین پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی و هنجاریابی آن بود. روش این پژوهش ترکیبی از کیفی (توصیفی-تحلیلی) و کمی (میدانی) بود. ابتدا مهم‌ترین دیدگاه‌های اخلاقی جمع‌آوری و تعریف شد و روایی محتوایی مؤلفه‌ها، توسط کارشناسان تأیید شد. در ادامه گویه‌هایی برای هر یک از دیدگاه‌های اخلاقی طراحی شد. سپس کارشناسان روایی محتوایی گویه‌ها را ارزیابی کردند. آن گویه‌هایی که تأیید شدند، در یک پرسش‌نامه اولیه ادغام شدند. پرسش‌نامه اولیه ۳۱۲ شرکت‌کننده که از میان معلمان، دانشجویان و طلاب به صورت دردسترس در قم و تهران انتخاب شده بودند، اجرا شد. در تحلیل یافته‌ها از هم‌بستگی پیرسون، تحلیل عاملی تأییدی، ضریب آلفای کرونباخ و نرم‌افزارهای اس.پی.اس.اس. نسخه ۲۴ و لیزرل نسخه ۸/۱ استفاده شد. نتایج نشان داد پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی شامل ۱۱ مؤلفه و ۵۵ گویه در طیف لیکرت پنج تایی است. روایی سازه به روش تحلیل عاملی تأییدی بررسی شد که مطلوب بود، همچنین پایایی مؤلفه‌ها با روش آلفای کرونباخ ۰/۶۲۲ تا ۰/۷۵۲ بود. پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی روایی و پایایی قابل‌قبولی دارد و می‌تواند گام مؤثری در ارزیابی دیدگاه اخلاقی افراد و توسعه پژوهش‌ها در این حیطه باشد.

واژه‌های کلیدی: تدوین، اعتباریابی، پرسش‌نامه، دیدگاه اخلاقی و مکاتب اخلاقی، فلسفه اخلاق.

۱. استادیار، گروه تربیت پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران.
 ۲. دانش‌آموخته سطح سه تخصصی اخلاق حوزه علمیه قم، دانشجوی دکتری روان‌شناسی دانشگاه سمنان، سمنان، ایران. (farhoush.mohammad@gmail.com) نویسنده مسئول

Development and Validation of an Ethical Perspective Questionnaire

Hasan Boosaliki¹
Mohammad Farhoush²

Abstract

A person's moral perspective plays an important role in how he/she deals with everyday issues as well as in the way he/she argues morally. In order to assess the moral views of individuals, it is necessary to develop a questionnaire. The purpose of this study is to develop a questionnaire of ethical perspective and its standardization. The method of this research is a combination of qualitative (descriptive-analytical) and quantitative (field). First, the most important ethical views were collected and defined, and the content validity of the components was confirmed by experts. Subjects were then designed for each of the ethical perspectives. Content validity experts then evaluated the items. The confirmed items were integrated into an initial questionnaire. The initial questionnaire was administered to 312 participants who were selected from teachers, students and students available in Qom and Tehran. Pearson correlation, confirmatory factor analysis, Cronbach's alpha coefficient and SPSS 24 and lisre 18.1 software were used to analyze the findings. The results showed that the ethical perspective questionnaire consists of 11 components and 55 items in a five-point Likert scale. The validity of the structure was evaluated by confirmatory factor analysis, which was desirable. Also, the reliability of the components by Cronbach's alpha method was 0.622 to 0.752. The ethical perspective questionnaire has acceptable validity and reliability and can be an effective step in evaluating the ethical perspective of individuals and developing research in this field.

Keywords: Development, validation, questionnaire, ethical views, ethical schools, philosophy of ethics

1. Assistant Professor of the Islamic Sciences and Culture.
2. Graduate of Ethics in Qom Seminary, PhD student in Psychology, Semnan University farhoush.mohammad@gmail.com(Corresponding Author).

مقدمه

اخلاق دغدغه بسیاری از نهادها، سازمان‌ها و مدیران است. ترویج ارزش‌های اخلاقی در جامعه، خانواده یا یک سازمان، از بسیاری از آسیب‌ها پیشگیری می‌کند. اگرچه اخلاق مورد تأکید تمامی افراد است، اما در یک موقعیت دیدگاه اخلاقی دو فرد می‌تواند متفاوت باشد و به عملکرد متفاوتی منجر شود (فیض آبادی و همکاران، ۱۳۹۶). از این رو دیدگاه اخلاقی در بسیاری از مناسبات روزمره نقش دارد.

علم اخلاق علمی است که صفات نفسانی خوب و بد و اعمال و رفتار اختیاری متناسب با آن‌ها را معرفی می‌کند و شیوه به‌دست آوردن صفات نفسانی خوب و انجام اعمال پسندیده و زدودن صفات نفسانی بد و رفتار ناپسند را نشان می‌دهد (هدایتی، ۱۳۹۳). بخش مهمی از ادیان، گزاره‌های اخلاقی است و در آموزه‌های اسلامی، اخلاق جایگاه ویژه‌ای دارد. دستورات اخلاقی اسلام در حیطه‌های مختلف همچون خانواده، خویشاوندان و اجتماع فراوان است. به گواهی قرآن کریم، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های پیامبر گرامی اسلام، اخلاق نیکو بوده است (قلم: ۴). پیامبر اکرم (ص) رشد اخلاقی جامعه را از اهداف اصلی رسالت خویش می‌دانستند و فرمودند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ؛ به راستی که من مبعوث شدم تا مکارم اخلاق را تکمیل کنم». با وجود این در میان مسلمانان دیدگاه‌های اخلاقی متفاوتی وجود دارند که گاهی خودشان نیز از مبنای فکری خود تا حدودی غفلت دارند.

نوع دیدگاه اخلاقی به‌ویژه در اوایل قرن بیست و یکم، اهمیت خاصی یافته است. دیدگاه اخلاقی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم در شکل‌گیری باورها و ارزش‌های اخلاقی افراد مؤثر است، بنابراین نوع دیدگاه اخلاقی نقش بسزایی در رشد اخلاقی دارد (درویشی، ۱۳۹۳). بسیاری از فیلسوفان اخلاق درباره مبنای ارزش‌گذاری اخلاقی بحث کرده‌اند. همچنین انسان‌های متفکر و اخلاقی به دنبال مبنای درستی برای شناختن رفتار اخلاقی هستند تا در موقعیت‌ها اخلاقی، بتوانند رفتار اخلاقی بهتر را انتخاب کنند (امین خندقی، ۱۳۹۴).

مراد از دیدگاه‌های اخلاقی، نظریه‌های مطرح در سطح اخلاق هنجاری است. در فلسفه اخلاق، دیدگاه‌ها و مکاتب مختلفی وجود دارد. هر کدام از دیدگاه‌های اخلاقی، مبنا و منشأ و معیار خاصی برای ارزش‌گذاری اخلاقی دارند. برای نمونه مکتب ذهنیت‌گرایی اخلاقی یعنی آرای اخلاقی بر احساسات مبتنی هستند. براساس این دیدگاه درست یا نادرست عینی و واقعی وجود ندارد. هنگامی که از یک فعل اجتماعی به‌عنوان یک کار بد یا خوب یاد می‌کنیم، تنها احساسات منفی و مثبت خود را در مورد آن کار ابراز می‌کنیم.

بد یا خوب بودن براساس یک واقعیت بیرونی نیست. دلیل عقلی بر خوبی و بدی امور وجود ندارد (بلوکی و مصلح‌نژاد، ۱۳۹۶).

از جمله کسانی که تلاش کرده است نظریه‌ای جامع درباره رشد اخلاقی ارائه دهد و ضمن تلفیق نظریات دیگر، همه ابعاد کنش اخلاقی را پوشش دهد، جیمز رست^۱ بود. او بر صدور فعل اخلاقی متمرکز شد و چهار مؤلفه برای آن معرفی کرد: حساسیت اخلاقی^۲، قضاوت اخلاقی^۳، انگیزش اخلاقی و قدرت اجرا^۴ (نارواکز و رست^۵، ۱۹۹۵، ص ۳۸۶). او بر این باور بود که هرگاه فعلی اخلاقی از شخصی سر می‌زند، این چهار مؤلفه محقق شده‌اند و اگر هر کدام از آن‌ها مفقود باشند، فعل صادر نمی‌شود. در این دیدگاه، حساسیت اخلاقی عبارت است از آمادگی سیستم ادراکی تا آثار اعمال و موقعیت‌ها بر زندگی دیگران را دریابد. قضاوت اخلاقی عبارت است از ارزیابی گزینه‌ها و تصمیم‌گیری درباره اقدامی که باید صورت گیرد. انگیزش اخلاقی به معنای برتری ارزش‌های اخلاقی نسبت به سایر ارزش‌های نزد فاعل است به طوری که در تعارض میان وظیفه اخلاقی و سایر ارزش‌ها (مانند رفاه خویش)، وظیفه اخلاقی ترجیح داده شود. دیدگاه اخلاقی اشاره به مؤلفه قضاوت اخلاقی دارد. دیدگاه اخلاقی، قضاوت افراد درباره درست و نادرست بودن افعال را شکل می‌دهد؛ چه خود افراد به این دیدگاه آگاه باشند و چه ناآگاه. دیدگاه اخلاقی گاهی به عنوان یک دانش هشیار و آگاهانه، قضاوت‌ها را شکل می‌دهد، ولی اکثراً به مثابه دانش ضمنی در قضاوت‌ها تأثیر می‌گذارد. این دانش ضمنی بخش زیادی از تصمیم‌گیری‌ها و تشخیص‌های افراد را هدایت می‌کند، تا آنجا که کسانی همچون نارواکز نقش آن را به اندازه استدلال هشیار برجسته می‌کنند (وجدانی، ۱۳۹۴، ص ۱۶۰). البته رست معتقد است این چهار مؤلفه رابطه خطی و یک‌طرفه ندارند، بلکه در تعامل دوسویه بر همدیگر تأثیر می‌گذارند (رست، ۱۹۹۹).

بنابراین نوع دیدگاه اخلاقی فرد در تمامی مراحل شکل‌گیری و تداوم فعل اخلاقی مؤثر است. از این رو بایستی پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی طراحی و اعتباریابی شود تا دیدگاه اخلاقی افراد به دقت ارزیابی شود تا در صورت لزوم برنامه‌های آموزشی جهت اصلاح

1. J. Rest
2. moral sensitivity
3. moral judgment
4. implementation
5. Narvaez & Rest

دیدگاه اخلاقی آنان اجرا شود. دیدگاه‌های اخلاقی متعددی وجود دارد که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: منفعت شخصی، منفعت جمعی، خودمحوری، اخلاق فضیلت، نتیجه‌گرایی، تکلیف‌گرایی عقلی، و تکلیف‌گرایی شرعی (امر الهی). در یک موقعیت اخلاقی که نیاز به تصمیم‌گیری است، هر یک از این دیدگاه‌های اخلاقی، ممکن است حکم متفاوتی را ارائه کنند. برای مثال دانشجویی که مطالب مرتبط با امتحان را خلاصه کرده است، آیا این مطالب را به هم‌کلاسی‌هایش ارائه کند؟ آیا در مقابل از آن‌ها، جزوه یا مطلبی درخواست کند؟ براساس اینکه فرد کدام دیدگاه اخلاقی را دارا باشد، احتمالاً رویکرد متفاوتی خواهد داشت.

پرسش‌نامه‌هایی مرتبط با دیدگاه اخلاقی طراحی و اعتباریابی شده است. لوزیر^۱ (۱۹۹۳) پرسش‌نامه دیدگاه ارزشی را طراحی کرد که شامل مؤلفه‌های معنوی، فیزیکی، مذهبی، جامعه، اجتماعی، خانوادگی، مالی و حرفه‌ای بود. ثابت و همکاران (۱۳۹۴) پرسش‌نامه رفتار اخلاقی را طراحی و اعتباریابی کردند. پرسش‌نامه رفتار اخلاقی شامل هشت مؤلفه احترام به تفاوت‌ها، ملاحظه، رفتار مسئولانه، رفتار کمک‌کننده، تواضع، پرخاشگری، تقلب و مراقبت بود. پورسلطانی زرنندی و قره (۱۳۹۶) در پژوهشی پرسش‌نامه تصمیم‌گیری اخلاقی را طراحی و هنجاریابی کردند. این پرسش‌نامه برای تصمیم‌گیری اخلاقی در موقعیت‌های ورزشی طراحی شده است و شامل مؤلفه‌های پذیرش تقلب، مقدار نگره داشتن برد و پذیرش بازی ماهرانه بود.

امینی و همکاران (۱۳۹۷) پرسش‌نامه هوش اخلاقی را طراحی و اعتباریابی کردند. این پرسش‌نامه شامل ۶ عامل وجدان، خویش‌داری، همدلی، بردباری، عدالت و احترام بود که برای ارزیابی هوش اخلاقی کودکان ساخته شده است. عباسی اصل و همکاران (۱۳۹۸) پرسش‌نامه هویت اخلاقی را طراحی و اعتباریابی کردند. در این پژوهش نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد هویت اخلاقی شامل دو عامل خود اخلاقی و تمامیت اخلاقی است. اگرچه این پرسش‌نامه‌ها با دیدگاه اخلاقی به گونه‌ای مرتبط است، اما به‌طور مستقیم دیدگاه اخلاقی را ارزیابی نمی‌کند و تمامی دیدگاه‌های اخلاقی را شامل نمی‌شود. در زمینه رشد اخلاقی و قضاوت اخلاقی، آزمون قضاوت اخلاقی سینها و وارما (MJT) و آزمون قضاوت اخلاقی جیمز رست (DIT) تدوین شده است. سینها و وارما^۲ در

1. Lussier

2. Synha & Warma

سال ۱۹۷۱ در کشور هند آزمون قضاوت اخلاقی را با هدف ارزیابی قضاوت اخلاقی کودکان ۶ تا ۱۱ سال ساختند و در سال ۱۹۹۸ در آن تجدیدنظر کردند. کرمی (۱۳۷۹) این آزمون را به فارسی برگرداند و برای ارزیابی قضاوت اخلاقی کودکان دوره ابتدایی استفاده شده است. این پرسش‌نامه دارای ۵۰ سؤال است. (مرعشی و همکاران، ۱۳۸۹). این آزمون در واقع نوعی آزمون هوش است که قدرت استدلال اخلاقی کودکان را می‌سنجد، بنابراین دیدگاه اخلاقی فرد را ارزیابی نمی‌کند. پرسش‌نامه طرح‌واره‌های اخلاقی از سوی رست^۱ و همکاران (۱۹۹۹) برای ارزیابی طرح‌واره‌های اخلاقی ارائه شد. این پرسش‌نامه شامل پنج داستان است که دوراهی یا معماهای اخلاقی را برای شرکت‌کننده بیان می‌کند و متناسب با نوع پاسخ، امتیاز می‌گیرد. سه طرح‌واره‌ای که این پرسش‌نامه می‌سنجد عبارت‌اند از طرح‌واره نفع شخصی، طرح‌واره پاس‌داشت هنجارها، طرح‌واره تفکر پس‌عرفی. بنابراین این پرسش‌نامه دیدگاه‌های اخلاقی رایج را ارزیابی نمی‌کند. بنابراین تدوین و هنجاریابی پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی ضروری است.

علاوه بر خلأ بنیادی در فضای علم اخلاق، به لحاظ کاربردی نیز طراحی پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی ضروری است، زیرا در بسیاری از اوقات فرد نسبت به دیدگاه اخلاقی خویش توجه ندارد و دیدگاه اخلاقی وی به صورت ناخودآگاه در قضاوت‌های اخلاقی و تصمیمات او در زندگی تأثیر می‌گذارد. دیدگاه اخلاقی شخص نقش بسزایی در نحوه تعامل او با دیگران و اخلاق اجتماعی دارد. بنابراین شناسایی و ارزیابی دیدگاه اخلاقی افراد، به منظور افزایش خودآگاهی افراد نسبت به دیدگاه اخلاقی خویش ضروری است، همچنین بستر مناسبی برای برگزاری دوره‌های آموزشی فراهم می‌کند. دوره‌هایی که با توجه به دیدگاه اخلاقی مخاطبان طراحی می‌شود و توانایی تشخیص وظیفه اخلاقی در آنان را بهبود می‌بخشد و رشد اخلاقی را تسهیل می‌کند. از آنجا که مقیاس مناسبی جهت سنجش دیدگاه اخلاقی وجود ندارد، این پژوهش به دنبال تدوین و هنجاریابی پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی است.

روش

با توجه به اینکه هدف پژوهش حاضر ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی

است، این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ روش کمی است. ابتدا براساس متون مرتبط در فلسفه اخلاق و مکاتب اخلاقی، دیدگاه‌های اخلاقی تعریف شدند. تعریف دیدگاه‌های اخلاقی با دو تن از استادان فلسفه اخلاق مباحثه شد، پس از اصلاحات، به چهارده کارشناس ارائه و مورد تأیید آنان قرار گرفت. سپس گویه‌هایی برای هر مؤلفه طراحی و توسط چهارده کارشناس ارزیابی شد. کارشناسان بایستی درجه ضرورت و مطابقت گویه‌ها با مؤلفه مربوطه را ارزیابی می‌کردند. کارشناسان دارای دکتری تخصصی در رشته‌های اخلاق یا فلسفه اخلاق بودند و تجربه تدریس فلسفه اخلاق داشتند. برای ارزیابی روایی محتوای گویه‌ها از دو ضریب نسبی روایی محتوا (CVR) و شاخص روایی محتوا (CVI) استفاده شد. با توجه به اینکه تعداد کارشناسان چهارده نفر بود، در صورتی روایی محتوای یک آیتم تأیید می‌شود که CVR آن بیش از $0/49$ باشد. در نتیجه ۹۱ گویه از ۱۲۰ گویه تأیید شد و وارد پرسش‌نامه اولیه شد. گویه‌ها با توجه به جامعه مخاطب که معلمان، دانشجویان و طلاب بودند، طراحی شد. ایشان افرادی هستند که در موقعیت‌های روزمره تأمل و بسیاری از اوقات تصمیم اخلاقی را لحاظ می‌کنند.

برای تعیین حجم نمونه، در معادلات ساختاری تعداد پانزده پاسخ‌دهنده به‌ازای هر متغیر (مؤلفه)، کافی است (هومن، ۱۳۹۳، ص ۲۲). با توجه به اینکه پرسش‌نامه اولیه شامل ۱۱ مؤلفه بود، بنابراین ۱۶۵ شرکت‌کننده کافی بود، با وجود این به منظور افزایش اعتبار تحلیل‌ها، ۳۱۲ پرسش‌نامه جمع‌آوری شد. همچنین شاخص KMO محاسبه شد که $0/879$ بود و نشانه کفایت نمونه‌برداری است. شرکت‌کنندگان معلم و طلبه و دانشجو بودند که به صورت دردسترس از شهرهای قم و تهران و از مناطق مختلف در سال ۱۴۰۰ انتخاب شدند. در مرحله اجرای آزمایشی پرسش‌نامه، ابتدا فرم اولیه پرسش‌نامه بر ۳۵ نفر از افراد جامعه اجرا شد، پس از تأیید روایی صوری و قابل فهم بودن سؤالات، در گروه نمونه ۳۱۲ نفری اجرا شد و نتایج جمع‌آوری شد. به منظور تحلیل یافته‌ها از ضریب هم‌بستگی پیرسون، ضریب آلفای کرونباخ و تحلیل عاملی تأییدی^۱ و نرم‌افزارهای اس.پی.اس.اس. نسخه ۲۴ و لیزرل نسخه ۸/۱ استفاده شد. پرسش‌نامه نهایی شامل یازده مؤلفه و ۵۵ گویه تأیید شد. گویه‌ها در طیف لیکرت پنج تایی (کاملاً مخالفم، مخالفم، نظری ندارم، موافقم و کاملاً موافقم) طراحی شدند.

در این پژوهش مسائل اخلاقی رعایت شد، بدین منظور به شرکت‌کنندگان اطمینان داده شد که پرسش‌نامه‌ها بدون نام است و اطلاعات شخصی آنان محرمانه باقی می‌ماند و داده‌ها در یک تحلیل گروهی بررسی می‌شود که برای تعیین اولویت‌های برنامه‌ریزی‌های تربیتی آینده مفید است. کسانی که مایل به دریافت گزارش فردی بودند، می‌توانستند ایمیلشان را در پاسخ‌نامه ارائه کنند یا در ایتا پیام دهند و نتیجه فردی برایشان ارسال شود.

یافته‌ها

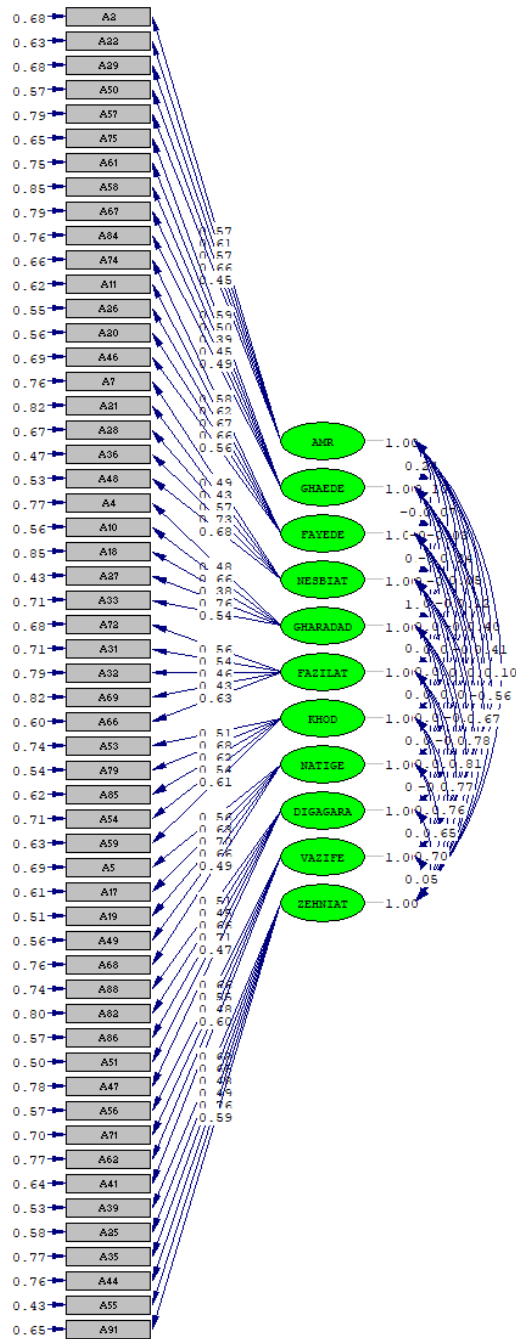
در این پژوهش توزیع شرکت‌کنندگان به لحاظ جنسیت، مردان ۳۵ درصد (۱۱۰ نفر) و زنان ۶۵ درصد (۲۰۲ نفر) آنان را تشکیل می‌دادند. سن شرکت‌کنندگان نیز بین ۱۸ تا ۴۸ با میانگین ۳۱ سال و انحراف معیار ۶ سال بود. در جدول ۱ میانگین و پراکندگی و دامنه تغییرات هر دیدگاه اخلاقی ارائه شده است.

جدول ۱ شاخص‌های توصیفی دیدگاه‌های اخلاقی

ردیف	مؤلفه	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار
۱	امر الهی	۵	۲۵	۱۷/۸	۳/۸
۲	قاعده‌نگری	۵	۲۴	۱۳/۷	۳/۳
۳	فایده‌گرایی اخلاقی	۶	۲۵	۱۴/۴	۳/۹
۴	نسبیت‌گرایی فرهنگی	۵	۲۵	۱۳/۳	۳/۸
۵	قرارداد اجتماعی	۵	۲۵	۱۳/۶	۳/۷
۶	اخلاق فضیلت	۵	۲۵	۱۴/۱	۳/۴
۷	خودگرایی	۵	۲۵	۱۲/۰	۳/۶
۸	نتیجه‌گرایی	۵	۲۵	۱۵/۱	۴/۰
۹	دیگرگرایی	۶	۲۵	۱۶/۰	۳/۶
۱۰	وظیفه‌گرایی	۵	۲۵	۱۷/۸	۳/۸
۱۱	ذهنیت‌گرایی	۵	۲۴	۱۳/۷	۳/۳

به منظور روایی محتوایی، ضرایب CVR و CVI برای هر گویه محاسبه شد. نتایج نشان داد که تمامی گویه‌ها CVR بیش از ۰/۶۸ و CVI بیش از ۰/۷۵ دارند و روایی محتوایی گویه‌ها تأیید شد.

نتایج تحلیل عاملی تأییدی در نمودار ۱ ارائه شده است.

Chi-Square=2579.24, df=1375, P-value=0.00000, RMSEA=0.053

نمودار ۱ نتیجه تحلیل عاملی تأییدی

همانطور که در نمودار ۱ مشاهده می‌شود، بارهای عاملی استاندارد شده در اکثر موارد بیش از ۰/۴۵ هستند که نسبتاً مطلوب است. برآزش مدل نیز مطلوب بود (RMSEA=۰/۰۵۳). همچنین به منظور بررسی روایی سازه، هم‌بستگی بین مؤلفه‌ها بررسی شد. همچنین آلفای کرونباخ هر مؤلفه محاسبه شد، نتایج در جدول ۲ آمده است. همانگونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، آلفای کرونباخ مؤلفه‌ها از ۰/۶۲۲ تا ۰/۷۵۲ است که نشانه همسانی درونی بالا و پایایی مؤلفه‌هاست. همچنین هم‌بستگی هیچ کدام از مؤلفه‌ها بیش از ۰/۷ نیست که نشانه استقلال مؤلفه‌ها از یکدیگر است. با توجه به اینکه ۶۵ درصد شرکت‌کنندگان را زنان تشکیل می‌دادند، با روش تحلیل واریانس یک‌راهه، معناداری تفاوت نمره زنان و مردان بررسی شد که معنادار نبود.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان داد که پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی شامل یازده مؤلفه و ۵۵ گویه است و از روایی و پایایی مناسبی برخوردار است.

در این پژوهش از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد، زیرا دیدگاه‌های اخلاقی مشخص بود و بایستی گویه‌های مرتبط با هر دیدگاه تأیید می‌شود. به عبارت دیگر دیدگاه اخلاقی در فلسفه اخلاقی مشخص است و این پژوهش به دنبال کشف دیدگاه‌های اخلاقی جدید و اعتباریابی آن نیست، در نتیجه از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده نشد. تحلیل عاملی اکتشافی هنگامی به کار می‌رود که پژوهشگر در جست‌وجوی تعیین عوامل و مؤلفه‌های جدیدی باشد.

در مقایسه پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی که در این پژوهش تدوین و اعتباریابی شد با مقیاس‌های قضاوت اخلاقی DIT، MJT، مشاهده می‌شود این پرسش‌نامه تمامی دیدگاه‌های اخلاقی را ارزیابی می‌کند. همچنین در حالی که آن مقیاس‌ها، از زبان‌های دیگر، ترجمه شده بودند، این مقیاس بومی و متناسب با فرهنگ ایرانی اسلامی طراحی شده است.

در این پژوهش ابتدا ۱۲۰ گویه برای یازده مؤلفه طراحی شد، از نظر کارشناسان ۹۱ گویه تأیید شد، پس از اجرای پرسش‌نامه در گروه نمونه و جمع‌آوری داده‌ها، بارها بارها ضریب آلفای کرونباخ برای هر یک از مؤلفه‌ها تکرار شد، در نهایت در هر مؤلفه پنج گویه به دست آمد که از یک سو معنای مؤلفه را پوشش می‌دادند و از سوی دیگر همسانی درونی مقیاس خوب بود، در نتیجه فرم نهایی دارای ۵۵ گویه بود. یکی از امتیازات مهم این

جدول ۲ ضریب آلفای کرونیباخ هر مؤلفه و هم‌بستگی بین مؤلفه‌ها

مؤلفه	آلفا کرونیباخ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
۱. امر الهی	۰/۷۱	۱									
۲. قاعده نگری	۰/۶۲	۰/۱	۱								
۳. فایده گرایی اخلاقی	۰/۷۵	۰/۱	۰/۳۷**	۱							
۴. نسبیّت گرایی فرهنگی	۰/۷۲	۰/۱	۰/۳۵**	۰/۶۳**	۱						
۵. قرارداد اجتماعی	۰/۷۰	۰	۰/۳۶**	۰/۶۱**	۰/۶۹**	۱					
۶. اخلاق فضیلت	۰/۶۵	۰/۲۰**	۰/۲۹**	۰/۵۳**	۰/۴۹**	۰/۴۵**	۱				
۷. خود گرایی	۰/۷۲	۰/۱	۰/۴۳**	۰/۴۸**	۰/۴۲**	۰/۵۴**	۰/۴۰**	۱			
۸. نتیجه گرایی	۰/۷۳۹	۰/۱	۰/۳۱**	۰/۶۶**	۰/۵۴**	۰/۵۴**	۰/۴۰**	۰/۴۵**	۱		
۹. دیگر گرایی	۰/۷۰	۰/۳۱**	۰/۱۶**	۰/۵۳**	۰/۴۴**	۰/۳۹**	۰/۴۱**	۰/۳۴**	۰/۵۶**	۱	
۱۰. وظیفه گرایی	۰/۶۴	۰/۳۱**	۰	۰	۰/۱	۰	۰/۲۴**	۰/۱	۰	۰/۲۴**	۱
۱۱. ذهنیت گرایی	۰/۷۹	۰/۱	۰/۳۲**	۰/۵۱**	۰/۵۷**	۰/۶۰**	۰/۵۱**	۰/۵۶**	۰/۴۷**	۰/۴۴**	۰/۱۹**

**P<۰/۰۱

مقیاس تعداد گویه‌های کم آن است که یازده دیدگاه را با ۵۵ گویه ارزیابی می‌کند و این موجب رغبت پژوهشگران به استفاده از این مقیاس می‌شود. در ادامه تعریف هر یک از مؤلفه‌های پژوهش که مورد تأیید کارشناسان است می‌آید.

۱. نظریه امر الهی: بر اساس نظریه امر الهی، سرچشمه اصول، قواعد یا تکالیف اخلاقی، فرمان‌های خداوند است (جیکوبز^۱، ۱۳۹۶). نظریه امر الهی مربوط به لایه وجودشناختی ارزش‌های اخلاقی هستند که به افعال، ارزش مثبت یا منفی اخلاقی می‌دهد. از این رو، بدون امر یا نهی خداوند، افعال انسان فاقد ارزش مثبت یا منفی اخلاقی هستند. به بیان دقیق هولمز^۲، «هر آنچه خداوند جایز می‌شمرد، نهی می‌کند و فرمان می‌دهد، به ترتیب درست، نادرست و واجب است» (هولمز، ۱۳۹۱).

۲. قاعده‌نگری/عمل‌نگری: قاعده‌نگری اشاره به دسته‌ای از نظریات هنجاری دارد که بیان می‌کنند حکم اخلاقی افعال جزئی را باید با ارجاع به اصول کلی تعیین کرد، نه اینکه ملاک ارزش اخلاقی را بر تک تک افعال تطبیق کرد (فرانکنا^۳، ۱۳۸۳). اصولی همچون صداقت، رازداری، و امانتداری، تعیین‌کننده حکم اخلاقی رفتارهای جزئی هستند. حکم اخلاقی موارد جزئی در طی یک قیاس عملی از کلی به جزئی به دست می‌آید، برای مثال:

الف) دزدی خطاست (اصل اخلاقی کلی).

ب) کپی‌رایت مصداق دزدی است (مصداق آن اصل اخلاقی).

نتیجه: کپی‌رایت خطاست.

در مقابل، از منظر عمل‌نگری، هیچ حکم کلی نداریم، آنچه که مهم است خصوصیات و ویژگی‌های آن موقعیت خاص است و حکم موارد جزئی را مستقیماً و بدون ارجاع به اصول کلی تعیین می‌کنیم (فرانکنا، ۱۳۸۳). حکم هیچ مورد جزئی و خاص را نمی‌توان به مورد خاص دیگر سرایت یا تعمیم داد (علیا، ۱۳۹۱، ص ۲). اخلاق وضعیت، نمونه بارز عمل‌نگری است (فرانکنا، ۱۳۸۳؛ علیا، ۱۳۹۱، ص ۱۰۶). بنابر عمل‌نگری افراطی، ارجاع به هر اصل کلی مخل قضاوت اخلاقی درست است و نباید به هیچ حکم کلی ارجاع داد. اما در عمل‌نگری معتدل، ارجاع به اصول کلی در مواردی مجاز شمرده می‌شود، البته با دو تذکر مهم: الف) اعتبار آن اصول کلی از قضاوت‌های موارد جزئی حاصل می‌شود.

1. Jacobs
2. Holmes
3. Frankana

یعنی قضاوت‌های جزئی اصالت دارند و اعتبار اصل کلی از تجمیع اعتبار قضاوت‌های جزئی حاصل می‌شود؛ ب) در موارد ناهمسو بودن قضاوت جزئی با اصل کلی، قضاوت جزئی ترجیح دارد و نباید به خاطر هیچ اصل کلی‌ای، قضاوت جزئی را کنار گذاشت. بنابراین، در عمل‌نگری، تشخیص شهودی (بدون فرایند استدلال منطقی) کارکرد برجسته‌ای دارد.

۳. فایده‌گرایی: فایده‌گرایی تنها معیار خوب و بد اخلاقی را اصل فایده (سود) می‌داند. به بیان ریچلز^۱،

نظریه سودگرایی کلاسیک، یعنی نظریه بنتام و میل را می‌توان در سه گزاره خلاصه کرد: نخست، تنها براساس نتایج کارها، باید درباره درستی یا نادرستی آن‌ها حکم کرد و هیچ چیز دیگری مهم نیست. دوم، در مقام ارزیابی نتایج، تنها چیزی که مهم است مقدار سعادت یا ناکامی پدید آمده است و هر چیز دیگری نامربوط است. سوم، سعادت همه انسان‌ها از اهمیت یکسان برخوردار است (ریچلز، ۱۳۹۲).

به بیان ساده‌تر، طبق دیدگاه فایده‌گرایی، ملاک تشخیص کار درست این است: بیشترین فایده برای بیشترین افراد. البته در این دیدگاه، برآیند نتایج (و نه صرفاً نتایج مثبت) ملاک قضاوت است. طیف وسیعی از فایده‌گراها لذت و خوشی را ملاک قضاوت قرار می‌دهند، هرچند در این بین هستند کسانی که به فایده‌گرایی آرمانی اعتقاد دارند (جیکوبز، ۱۳۹۶). بنابراین، اگر در جایی دروغ گفتن بیش از راست گفتن موجب منفعت عمومی شود، ارزش اخلاقی دروغ‌گویی بیش از راست‌گویی خواهد بود. آنچه مهم است خیر عمومی است.

۴. نظریه نسبیّت‌گرایی فرهنگی: نظریه نسبیّت‌گرایی فرهنگی بر این تأکید دارد که بایدها و نبایدها بایستی براساس فرهنگ تعریف شوند و بدون فرهنگ، باید و نباید اخلاقی معنا ندارد. اندیشه وجود حقیقت کلی و فراگیر در اخلاق، خیالی بیش نیست. تنها چیزی که وجود دارد، آداب و رسوم جوامع گوناگون است (ریچلز، ۱۳۹۲). بنابراین نظام اخلاقی در هر جامعه‌ای براساس فرهنگ آن جامعه است. در نسبیّت‌گرایی فرهنگی، حقیقت مطلق وجود ندارد. نسبیّت‌گرایی فرهنگی، به تفاوت رفتار مردم در جوامع مختلف اشاره نمی‌کند، بلکه به نظام هنجاری آن‌ها اشاره دارد، چه بسا رفتار مردم با نظام هنجاری آن‌ها سازگار نباشد. نسبیّت‌گرایی فرهنگی درباره باورهای مردم از ارزش‌های اخلاقی نیست،

بلکه ادعا دارد آنچه به واقع درست و نادرست است (و نه آنچه صرفاً تصور می‌شود درست یا نادرست است)، از جامعه‌ای به جامعه‌ای دیگر متفاوت است (هولمز، ۱۳۸۵).

۵. قرارداد اجتماعی: قواعد اخلاقی چیزی جز قراردادهای اجتماعی نیست. اصول اخلاقی مانند صداقت، هیچ مبنای واقعی، جز اعتبار افراد جامعه ندارد. انسان‌ها برای سامان دادن به زیست اجتماعی خود اصولی را بین خودشان قرارداد می‌کنند که هیچ منشأ اعتباری جز توافق افراد ندارند (ریچلز، ۱۳۹۲). از این رو، «درستی» صداقت یا رازداری، هیچ واقعییتی ماورای این توافق و قرارداد اجتماعی ندارد. ممکن است در طول تاریخ با تغییر قراردادهای اجتماعی، قواعد و ارزش‌های اخلاقی نیز تغییر کند.

۶. اخلاق فضیلت: موضوع اصلی ارزش اخلاقی، نه فعل و کنش انسان‌ها، بلکه فضایل نفسانی آن‌هاست. بهترین دلایل برای خوبی اعمال، دلایلی خواهند بود که با فضایل در ارتباط هستند. یعنی دلایل به سود انجام یک عمل عبارت خواهد بود از اینکه آن عمل شرافت‌مندانه، سخاوت‌مندانه، منصفانه و نظایر آن است. اساساً تشخیص فعل درست، جز با قضاوت انسان فضیلت‌مند ممکن نیست. فضایل نه تنها انگیزه‌بخش ما برای انجام کار درست هستند، بلکه راهنمای ما برای تشخیص آن نیز هستند (فرانکنا، ۱۳۸۳).

نظریه‌های هنجاری که تنها بر عمل صواب تأکید می‌ورزند، هرگز تبیین کاملاً رضایت‌بخشی از زندگی اخلاقی به دست نمی‌دهند. اخلاق باید بر اوصافی شخصی، مانند دوستی، محبت و وفاداری تأکید ورزد. بدین ترتیب با صرف انجام کاری که صورت خوب دارد ولی از سیرت خوب برنیامده است، ارزش اخلاقی تحقق نمی‌یابد. تحقق ارزش اخلاقی در گرو وجود ملکات یا حالت‌های نفسانی پایداری است که شخصیت و منش شخص را شکل می‌دهد. در این نظریه، فضایل اخلاقی محوریت پیدا می‌کند (جیکوبز، ۱۳۹۶). در نظریه اخلاق فضیلت، عمل درست تنها توسط فاعل فضیلت‌مند تعیین می‌شود و هیچ ملاک بیرونی غیر آن ندارد. آنچه اهمیت دارد، تحقق فضایل نفسانی است و عمل خارجی تابع آن است.

۷. خودگرایی اخلاقی: خودگرایی اخلاقی می‌گوید شخص باید کاری را انجام دهد که واقعاً در درازمدت بهترین و بیشترین خیر را برای او در پی داشته باشد. این نظریه لزوماً خودخواهی را تأیید نمی‌کند، بلکه خودگرایی را تأیید می‌کند؛ شخص خودگرا می‌تواند به فکر منافع دیگران نیز باشد، ولی در نهایت منافع خود را از این طریق می‌جوید (فرانکنا، ۱۳۸۳). این دیدگاه با شتابزدگی و کوتاه‌بینی مخالف است. این دیدگاه بیانگر این نیست که

«من باید کاری را انجام دهم که بیشترین خیر را برایم داشته باشد»، بلکه بیانگر این است که «هر کسی باید کاری را انجام دهد که بیشترین خیر را برایش داشته باشد» (هولمز، ۱۳۸۵).

۸. نتیجه‌گرایی: نتیجه‌گرایان ملاک درستی و نادرستی، و بایستگی و نبایستگی یک عمل را نتیجه حاصل از آن می‌دانند؛ به این صورت که اگر کاری ما را به نتیجه مطلوب برساند یا دست کم در خدمت وصول به نتیجه و غایت مطلوب باشد، خوب است، اما اگر ما را از آن نتیجه دور کند، بد دانسته می‌شود. فعل بدون لحاظ نتایج آن، فاقد هرگونه ارزش مثبت یا منفی اخلاقی است (جیکوبز، ۱۳۹۶؛ علیا، ۱۳۹۱، ص ۱۷). برای داوری درباره خوبی یا بدی دروغ، باید فقط و فقط پیامدهای دروغ در نظر گرفته شود و هر چیز دیگری بی‌ربط است. البته آن پیامدها باید ارزشی نااخلاقی (دارای ماهیتی خارج از حوزه اخلاق) داشته باشد؛ اموری همچون لذت، قدرت، آرامش، محبوبیت. یعنی مثلاً دروغ خوب است، اگر و تنها اگر آرامش من (یا جامعه) را افزایش دهد.

۹. دیگرگرایی اخلاقی: دیگرگرایی اخلاقی به معنای دل‌مشغولی نسبت به خیر دیگران است که از سر خودخواهی یا خودگرایی نباشد. عمل اخلاقی آن است که از سر نوع دوستی و برای خیر دیگری صورت گیرد (جیکوبز، ۱۳۹۶). پی‌جویی خیر دیگران، باید اصالت داشته باشد، نه اینکه صرفاً ابزاری برای رسیدن به اهداف شخصی باشد. دیگرگرایی درستی عمل را مشروط به تأمین حقوق یا رفاه دیگران (و نه خود فاعل اخلاقی) می‌داند و معتقد است کاری درست است که به جای خود شخص، دیگری را در نظر داشته باشد.

۱۰. وظیفه‌گرایی: وظیفه‌گرایی نقطه مقابل نتیجه‌گرایی (پیامدگرایی) است. براساس پیامدگرایی، پیامد عمل است که خوبی و بدی را مشخص می‌کند، اما وظیفه‌گرایی بیانگر این است که فارغ از نتایج عمل، خود آن دارای ویژگی است که آن را خوب یا بد می‌کند (فرانکنا، ۱۳۸۳). ملاک داوری ذات عمل است. از نظر اینها دروغ گفتن بر حسب ذات خود کاری زشت و ناپسند است و صرف‌نظر از هر نتیجه مثبتی که داشته باشد، محکوم به نادرستی و زشتی است. برعکس، راست گفتن بر حسب ذات خود کار خوبی است، فارغ از هر نتیجه‌ای که به بار آورد. خوبی افعال حتی به تأثیر و نتیجه‌ای که در بهبود زندگی دیگران می‌تواند داشته باشد، ارتباطی ندارد. دیدگاه وظیفه‌گرایی شامل نظریات متنوعی است، ولی همگی در این موضوع اشتراک دارند که ارزش اخلاقی یک عمل، به واسطه ویژگی آن از قبیل «قابلیت تعمیم» یا «مورد امر خدا بودن» تعیین می‌شود.

۱۱. ذهنیت‌گرایی: ذهنیت‌گرایی اخلاقی (یا ذهنی‌گرایی اخلاقی) شامل طیفی از

نظریات است که همگی منکر عینیت اخلاقی هستند. از منظر ذهنیت‌گرایی اخلاقی ارزش اخلاقی صرفاً امری ذهنی و درونی است و مابه‌ازای خارجی ندارد (جیکوبز، ۱۳۹۶؛ ریچلز، ۱۳۹۲). از جمله نظریات مشهور ذهنیت‌گرایی، احساس‌گرایی است. براساس احساس‌گرایی قضاوت‌های اخلاقی هیچ نیستند، جز ابراز احساسات. براساس این دیدگاه درست یا نادرست عینی و واقعی وجود ندارد. هنگامی که از یک فعل اجتماعی به‌عنوان یک کار بد یا خوب یاد می‌کنیم، تنها احساسات منفی و مثبت خود را درمورد آن کار ابراز می‌کنیم. از این رو، دلیل عقلی بر خوبی و بدی امور وجود ندارد، چراکه اساساً واقعیتی به‌نام ارزش اخلاقی در خارج از ذهن افراد وجود ندارد تا بخواهیم با عقل به آن پی ببریم.

در ادامه گویه‌های مربوط به هر مؤلفه در جدول ۳ ارائه می‌شود و در جدول ۴ نیز متن گویه‌ها ارائه شده است. در طراحی گویه‌ها این نکات رعایت شد: (۱) شفاف و آسان‌فهم بودن (پیچیده نبودن)، (۲) اجتناب از گویه‌های مرکب (هر گویه تنها یک نکته را بسنجد)، (۳) اجتناب از سؤالات جهت‌دار (سؤالی که شرکت‌کننده را به پاسخ خاصی تشویق می‌کند)، (۴) اجتناب از قیدهایی همچون گاهی، همیشه و.. در گویه‌ها، (۵) تأکید بر جملات کوتاه، (۶) طراحی برخی گویه‌ها به‌صورت وارونه، (۷) ترکیب گویه‌های مؤلفه‌ها، برای اینکه برای شرکت‌کننده یک رویه مشخص و جهت‌دار ارائه نشود، سؤال‌های مؤلفه‌ها که قبلاً تفکیک شده بود، باهم ترکیب و عناوین مؤلفه‌ها نیز از سؤالات حذف شد.

جدول ۳ گویه‌های مربوط به هر مؤلفه

مؤلفه	گویه‌های مربوطه با شماره فرم نهایی پرسش‌نامه
۱. امر الهی	۱، ۱۲، ۲۳، ۴۵، ۳۴
۲. قاعده‌نگری	۲(و)، ۱۳(و)، ۲۴(و)، ۳۵(و)، ۴۶(و)
۳. فایده‌گرایی اخلاقی	۳، ۱۴، ۲۵، ۳۶، ۴۷
۴. نسبییت‌گرایی فرهنگی	۴، ۱۵، ۲۶، ۳۷، ۴۸
۵. قرارداد اجتماعی	۵، ۱۶، ۲۷، ۳۸، ۴۹
۶. اخلاق فضیلت	۶، ۱۷، ۲۸، ۳۹، ۵۰
۷. خودگرایی	۷، ۱۸، ۲۹، ۴۰، ۵۱
۸. نتیجه‌گرایی	۸، ۱۹، ۳۰، ۴۱، ۵۲
۹. دیگرگرایی	۹، ۲۰، ۳۱، ۴۲، ۵۳
۱۰. وظیفه‌گرایی	۱۰، ۲۱، ۳۲، ۴۳
۱۱. ذهنیت‌گرایی	۱۱، ۲۲، ۳۳، ۴۴، ۵۴، ۵۵

جدول ۴ فرم نهایی پرسش‌نامه دیدگاه اخلاقی (۵۵ سؤالی)

شماره قبلی شماره گویه	شماره گویه	فرد بایستی در هر یک از گویه‌های زیر از میان گزینه‌های همبستگی هر گویه با گویه‌های دیگر در مؤلفه مربوطه
۲۹	۱	هر آنچه خداوند فرمان دهد، خوب می‌شود و هر آنچه نهی کند، بد می‌شود.
۷۵	۲	در هر موقعیتی براساس ویژگی‌های خاص آن موقعیت، خوبی و بدی تعیین می‌شود.
۷۴	۳	کاری خوب است که بیشترین فایده را برای بیشترین افراد داشته باشد.
۷	۴	اگر رفتاری در یک جامعه پذیرفته شده باشد، آن رفتار به لحاظ اخلاقی خوب است.
۱۰	۵	اصول اخلاقی مانند راستگویی خوب است، هیچ مبنای واقعی، جز اعتبار افراد جامعه ندارد.
۷۲	۶	برای تعیین خوبی یا بدی یک رفتار، فقط باید به تشخیص فرد فضیلت‌مند اعتماد کرد.
۷۹	۷	معیار خوبی و بدی، خیر خود فرد است.
۱۷	۸	اعمالی مانند رازداری فقط براساس نتایجی همچون آرامش و رفاه، ارزیابی می‌شوند.
۸۸	۹	کاری بهتر است که فایده بیشتری برای دیگران داشته باشد
۵۶	۱۰	دروغ در ذات خود بد است، صرف‌نظر از نتایج خوبی که ممکن است داشته باشد.
۳۹	۱۱	وقتی کاری را به لحاظ اخلاقی خوب می‌دانیم، در واقع فقط احساس خوب خودمان نسبت به آن را ابراز کرده‌ایم.
۵۰	۱۲	خوب و بد را تنها خدا تعیین می‌کند.
۶۱	۱۳	هیچ حکم کلی و همیشگی در اخلاق وجود ندارد.
۱۱	۱۴	خوبی و بدی یک رفتار، هر چه که باشد، تنها براساس فایده‌ای که برای مردم دارد تعیین می‌شود.
۳۶	۱۵	خوب و بد بودن رفتار هیچ مبنایی فراتر از فرهنگ جامعه ندارد.
۲۷	۱۶	منشأ اعتبار اصول اخلاقی تنها قراردادهای اجتماعی است و هیچ واقعیتی ماورای آن ندارد.
۳۱	۱۷	تنها راهنمای عمل خوب، فضایل نفسانی فاعل است.
۵۴	۱۸	هر فردی بایستی به فکر فایده و خیر خودش باشد

ادامه جدول ۴

شماره قبیله گویه	شماره گویه	فرد بایستی در هر یک از گویه‌های زیر از میان گزینه‌های همبستگی هر گویه با (کاملاً مخالفم، مخالفم، نظری ندارم، موافقم و کاملاً موافقم) انتخاب کند.	مؤلفه مربوطه
۱۹	۱۹	رفتاری خوب است که پیامدهای خوبی مانند امنیت و لذت داشته باشد.	۰/۵۶
۸۶	۲۰	تنها عملی که براساس نوع دوستی و کمک به دیگران باشد، خوب است.	۰/۴۹
۶۲	۲۱	خوبی و بدی براساس ذات رفتار تعیین می‌شود.	۰/۳۴
۲۵	۲۲	قضاوت اخلاقی چیزی جز خوشایند یا بدآیند شخصی نسبت به افعال نیست.	۰/۵۲
۵۷	۲۳	کاری که خدا به آن امر نکرده، نمی‌تواند خوب باشد.	۰/۳۳
۵۸	۲۴	حکم اخلاقی دو موقعیت مشابه می‌تواند متفاوت باشد.	۰/۳۷
۲۶	۲۵	ارزش اخلاقی امانت یا خیانت، تنها براساس فایده‌ای که برای مردم دارد تعیین می‌شود.	۰/۵۸
۴۸	۲۶	در تعیین خوب و بد بودن رفتار، مهم تطابق آن‌ها با فرهنگ آن جامعه است.	۰/۵۸
۳۳	۲۷	با تغییر قراردادهای اجتماعی قواعد و ارزش‌های اخلاقی نیز تغییر می‌کند.	۰/۴۵
۶۶	۲۸	موضوع ارزش اخلاقی، فضایل اخلاقی فاعل است و نه رفتارهای او.	۰/۵۳
۵۹	۲۹	کاری خوب است که برای فرد فایده داشته باشد حتی اگر برای دیگران ضرر داشته باشد.	۰/۴۸
۴۹	۳۰	رفتاری بد است که پیامدهای بدی مانند رنج و اضطراب داشته باشد.	۰/۵۶
۵۱	۳۱	مراعات حقوق دیگران تنها علت خوبی اعمال است.	۰/۴۶
۴۱	۳۲	یک رفتار بد، بد است، صرف‌نظر از فوایدی که برای جامعه می‌تواند داشته باشد.	۰/۴۵
۵۵	۳۳	حکم اخلاقی به واقعیت بیرونی ارتباط ندارد، و فقط از احساس فرد نشئت می‌گیرد.	۰/۶۱
۲۲	۳۴	افراد فقط باید با توجه به امر الهی درمورد درستی یک فعل اظهار نظر کنند.	۰/۴۹
۶۷	۳۵	حکم اخلاقی دو موقعیت مشابه می‌تواند متفاوت باشد.	۰/۴۰
۲۰	۳۶	ارزش اخلاقی امانت یا خیانت، تنها براساس فایده‌ای که برای مردم دارد تعیین می‌شود.	۰/۵۹

ادامه جدول ۴

شماره قبلی گویه	شماره گویه	فرد بایستی در هر یک از گویه‌های زیر از میان گزینه‌های همبستگی هر گویه با (کاملاً مخالفم، مخالفم، نظری ندارم، موافقم و کاملاً موافقم) انتخاب کند. مؤلفه مربوطه
۲۱	۳۷	ما نمی‌توانیم بد بودن یک رفتار را بدون توجه به فرهنگ جامعه، تعیین کنیم.
۴	۳۸	قواعد اخلاقی چیزی جز قراردادهای اجتماعی نیست.
۳۲	۳۹	مسئله اصلی در اخلاق، انسان خوب است، نه رفتار خوب.
۵۳	۴۰	آنچه به خیر فرد باشد، به لحاظ اخلاقی خوب است و آنچه به ضرر او باشد، به لحاظ اخلاقی بد است.
۵	۴۱	نتایج یک عمل، خوبی یا بدی آن را تعیین می‌کند.
۸۲	۴۲	هر کاری که به دیگران ضرر می‌رساند، بد است.
۷۱	۴۳	راست‌گویی در ذات خود خوب است، صرف‌نظر از هر نتیجه‌ای که داشته باشد.
۴۴	۴۴	وقتی می‌گویم «دروغ‌گویی بد است»، هیچ واقعیت خارجی درباره دروغ‌گویی را بیان نکرده‌ام.
۲	۴۵	خوب و بد براساس امر و نهی خداوند شکل می‌گیرد.
۸۴	۴۶	اگر در موقعیت خاص تشخیص فرد با اصول کلی اخلاق مخالف باشد، تشخیص او ترجیح دارد.
۴۶	۴۷	ارزش اخلاقی راست‌گویی یا دروغ‌گویی، براساس خیری که برای جامعه دارد، تعیین می‌شود.
۲۸	۴۸	فرهنگ‌ها و باورها هستند که رفتار درست و نادرست را تعیین می‌کنند.
۱۸	۴۹	به‌خاطر تفاوت قراردادهای اجتماعی، نظام اخلاقی هر جامعه‌ای خاص خودش است.
۶۹	۵۰	ارزش هر فعل براساس نیت و فضائل فاعلش تعیین می‌شود.
۸۵	۵۱	کاری که فقط خیر دیگران را به دنبال داشته باشد و هیچ خیری نصیب فاعل نکند، هیچ ارزش اخلاقی ندارد.
۶۸	۵۲	اگر ادای امانتی نتایج بد به بار بیاورد، دیگر ارزشمند نیست.
۴۷	۵۳	عملی بهتر است که حقوق دیگران را بهتر مراعات می‌کند.
۳۵	۵۴	وقتی می‌گویم «رازداری خوب است»، تنها احساس خوبم را نسبت به رازداری بیان کرده‌ام.
۹۱	۵۵	جدای از احساس ما، خوب و بد معنا ندارد.

محدودیت‌های پژوهش

محدودیت‌های این پژوهش عبارت بودند از: (۱) در جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه‌های مکتوب استفاده شد که در آن امکان سوء برداشت و فهم نادرست سؤالات وجود دارد. همچنین این امکان هست که شرکت‌کنندگان پاسخ‌های غیر واقعی یا تحریف‌شده بدهند؛ (۲) مقیاس مناسبی وجود نداشت که برای ارزیابی روایی هم‌گرا به کار رود؛ (۳) نحوه انتخاب شرکت‌کنندگان در دسترس بود؛ (۴) حجم نمونه ۳۱۲ نفر بود که اگرچه طبق معیارها برای تحلیل عاملی تأییدی کافی بود، اما اگر تعداد حجم نمونه به هزار نفر افزایش می‌یافت، نتایج بهتری به دست می‌آمد.

پیشنهاد می‌شود: (۱) در پژوهشی کیفی، از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، دیدگاه اخلاقی افراد بررسی شود و با نتایج این تست مقایسه شود؛ (۲) این پرسش‌نامه در جامعه‌های دیگر مانند پزشکان، پرستاران، کارگران و کارمندان، اجرا و نتایج آن ارزیابی شود.

قدردانی

بدینوسیله از استادان و کارشناسان اخلاق که در ارزیابی روایی محتوایی این پرسش‌نامه نویسندگان را یاری کردند و همچنین تمامی معلمان، دانشجویان و طلابی که ما را در انجام این پژوهش یاری کردند، تشکر می‌کنیم. گفتنی است که این پژوهش با حمایت علمی و مالی گروه اخلاق و تربیت پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی انجام شده است و بدینوسیله از ایشان قدردانی می‌کنیم.

تضاد منافع

نویسندگان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی درباره این پژوهش ندارند.

منابع

قرآن کریم

- امین خندقی، ج. (۱۳۹۴). دیدگاه اخلاق‌گرایان میانه‌رو در باب نسبت ارزش زیباشناختی با ارزش اخلاقی در هنرهای روایی. *کیمیای هنر*، ۱۶، ۹۱-۱۰۶.
- امینی مقدم، ی.، رضایی، ع.، و مکوند حسینی، ش. (۱۳۹۷). ساخت و اعتباریابی مقیاس هوش اخلاقی کودکان مبتنی بر نظریه بورها. *اندازه‌گیری تربیتی*، ۹(۳۴)، ۲۷-۴۵.

- بلوکی، ا.، و مصلح‌نژاد، م. (۱۳۹۶). نقد احساس‌گرایی آیر. معرفت اخلاقی، ۲۱، ۳۴-۲۱.
- پورسلطانی زرنندی، ح.، و قره، م. (۱۳۹۶). تعیین روایی و پایایی پرسش‌نامه تصمیم‌گیری اخلاقی در ورزش. مدیریت و توسعه ورزش، ۶(۳)، ۱۹-۲۹.
- ثابت، م.، دلاور، ع.، پاشاشریفی، ح.، و خوش‌نویسان، ز. (۱۳۹۴). ساخت و رواسازی مقیاس رفتار اخلاقی. روان‌شناسی تربیتی، ۶(۳)، ۲۷-۳۶.
- جیکوبز، ج. آ. (۱۳۹۶). فرهنگ اصطلاحات فلسفه اخلاق. ترجمه س. تقوی و ز. علوی‌راد. تهران: نشر مرکز.
- حسینی سورکی، م. (۱۳۸۵). بررسی و نقد نظریه خود‌گرایی اخلاقی، پژوهش‌های فلسفی کلامی، ۲۹، ۱۸۷-۲۲۳.
- درویشی، ن. (۱۳۹۳). مقایسه رشد اخلاقی از دیدگاه علامه طباطبایی و کولبرگ. فرهنگ پژوهش، ۲۰، ۱۵۰-۲۵.
- ریچلز، ج. (۱۳۹۲). عناصر فلسفه اخلاق. ترجمه م. فتحعلی و ع. آل‌بویه. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- عباسی اصل، ر.، و هاشمی، س.، و خبازی کناری، م.، و باعزت، ف. (۱۳۹۸). ویژگی‌های روان‌سنجی نسخه فارسی پرسش‌نامه هویت اخلاقی بلک و رینولدز. روان‌شناسی کاربردی، ۱۳(۵۲)، ۶۵۱-۶۶۷.
- علیا، م. (۱۳۹۱). فرهنگ توصیفی فلسفه اخلاق. تهران: هرمس.
- فرانکنا، و. (۱۳۸۳). فلسفه اخلاق. ترجمه ه. صادقی. قم: طه.
- فیض‌آبادی، ف.، و طاهرآبادی، ع.، و خیرالهی، ف. (۱۳۹۶). نقش دیدگاه اخلاقی در تعدیل اثر رهبری اصیل بر رفتارهای ناکارآمد حساب‌رسان. دانش‌حسابرسی، ۱۷(۶۷)، ۱۸۵-۲۰۹.
- مجلسی، م. (۱۴۰۳). بحارالانوار. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- مرعشی، م.، صفایی مقدم، م.، و خزامی، پ. (۱۳۸۹). بررسی تأثیر اجرای برنامه آموزش فلسفه برای کودکان به روش اجتماع پژوهشی، بر رشد قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان پایه پنجم ابتدایی شهر اهواز. تفکر و کودک، ۱، ۸۳-۱۰۲.
- وجدانی، ف. (۱۳۹۴). رویکردهای نوین در تربیت اخلاقی. تهران: مدرسه.
- هدایتی، م. (۱۳۹۳). علم اخلاق: تعریف، موضوع و هدف. پژوهش‌های اخلاقی، ۴(۱۶)، ۱۵-۳۲.
- هولمز، ر. ل. (۱۳۸۵). مبانی فلسفه اخلاق. ترجمه م. علیا. تهران: ققنوس.
- هومن، ح. (۱۳۹۳). مدل‌یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم‌افزار لیزرل. تهران: سمت.
- Lussier, R. N. (1993). *Human relations in Organizations: A Skill-building Approach*. Boston: Richard D. Irwin.
- Narvaez, D., & Rest, J. (1995). *Four Components of Acting Morally, in Moral Development: An Introduction*. Allyn & Bacon.
- Rest, J., Narvaez, D., Bebeau, M. J., & Thomas, J. (1999). A Neo Kohlbergian Approach: the Dit and Schema Theory. *Educational Psychology Review*, 11, 91-323.